

Отримано: 15.12.2025

Прорецензовано: 20.12.2025

Прийнято до друку: 28.12.2025

email: heritage@oa.edu.ua

ORCID-ідентифікатор: <https://orcid.org/0009-0000-3603-2686>DOI: <http://doi.org/10.25264/2409-6806-2026-37-15-18>Тесленко І. Найдавніші ойконіми Острожчини з присвійним суфіксом *-inь: випадок Лючина. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Історичні науки». Острог, 2026. Вип. 37. С. 15–18.

УДК: 811.161.2'373.21(477.82)

Ігор Тесленко,*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
керівник Центру вивчення спадщини князів Острозьких
Національного університету «Острозька академія»*

НАЙДАВНІШІ ОЙКОНІМИ ОСТРОЖЧИНИ З ПРИСВІЙНИМ СУФІКСОМ *-inь: ВИПАДОК ЛЮЧИНА

У статті аналізується походження назви села Лючин Рівненського району Рівненської області, яке в добу пізнього середньовіччя та раннього модерну входило до складу Острозької волості кн. Острозьких. Станом на 1603 рік, окрім самого Лючина, у її межах лежало ще вісім поселень із типологічно подібними назвами. Наявність у цих ойконімах присвійного суфікса *-inь вказує на ім'я засновника або одного з перших власників чи посесорів сіл. У статті висувається припущення про зв'язок Лючина з волинським боярином Лютиком Небогатим, який жив у другій половині XV століття і мав майнові, а можливо й родинні зв'язки з регіоном Погорини.

Ключові слова: ойконіми, середньовічна доба, соціальна історія, Волинь, князі Острозькі, Острозька волость, історія України, землеволодіння, Велике князівство Литовське.

Ihor Teslenko

THE EARLIEST OIKONYMS OF THE OSTROH REGION WITH THE POSSESSIVE SUFFIX *-inь: THE CASE OF LIUCHYN

The article analyses the origin of the name of the village of Liuchyn, located in Rivne District of Rivne Region. In the period of the late Middle Ages and the early modern era, the settlement formed part of the Ostroh volost, a landed district belonging to the Princes of Ostroh. As of 1603, in addition to Liuchyn itself, the volost included a further eight settlements with typologically similar names: Bylchyn, Bilotyń, Dobryn, Kapustyń, Khotychyn, Kryuyn, Kunyn, and Netishyn. The presence in all these oikonyms of the possessive suffix *-inь points to the name of the founder or one of the earliest owners of the villages. Approximately one third of the settlements listed above emerged in the mid-sixteenth century as a result of the colonisation of sparsely populated areas, while the remainder most probably existed considerably earlier, although the exact dates of their foundation remain unknown.

The article critically revisits the hypothesis that derives the oikonym Liuchyn from the personal name Liut and puts forward an alternative interpretation linking the place name to a specific historical figure, namely Liutyk Nebohatyi, a Volhynian boyar who is mentioned in a number of documents dating from the last third of the fifteenth and the early sixteenth century. An analysis of diverse types of evidence – including charters, letters, and court records – makes it possible to trace Liutyk Nebohatyi's property interests and social connections within the Pohoryna region, of which the Ostroh volost formed part. Although no direct evidence has been found to demonstrate Liutyk's service to the Princes of Ostroh, the combination of indirect data and the rarity of the anthroponym provide grounds for regarding him as a possible founder or early owner of Liuchyn, which appears in the earliest known sources under the name Liutchyn. The subsequent evolution of the place name may be explained by the regular phonetic simplification of the consonant cluster -tch- in spoken language, which resulted in the transition from the form Liutchyn to the modern name Liuchyn.

Keywords: oikonyms, middle ages, social history, Volhynia, Princes of Ostroh, Ostroh volost, history of Ukraine, landownership, Grand Duchy of Lithuania.

Ойконіми із суфіксом *-inь – це давні слов'янські назви поселень, утворені від імен їхніх засновників або власників. Фахівці вважають, що такі назви відображають ранні моделі найменування й становлять цінний матеріал для реконструкції історичних і мовних процесів [3, с. 151].

Ойконіми на **-инь* поширені в усіх регіонах розселення слов'ян, зокрема й у Східній Європі. Були вони і в замковій околиці Острога. Пишучи про замкову околицю, маємо на увазі волость – особний маєтковий комплекс, який у XIV – на початку XVII ст. лежав на стику Луцького і Кременецького повітів Волинської землі, входив до приватних латифундій роду князів Острозьких і адмініструвався їхнім острозьким намісником [9]. У часи київського воєводи князя Василя-Костянтина (1526–1608) комплекс сягнув найбільших у своїй історії розмірів і налічував орієнтовно 100 поселень. За актом поділу маєтків між синами згаданого магната (1603 р.) бачимо тут дев'ять ойконімів на **-инь*: Білчин, Білотин, Дóбрин, Капúстин, Крívин, Кúнин, Лю́чин, Неті́шин та Хоті́чин [5, арк. 18 зв.–19, 41–42]. Чіткої закономірності в їхньому розташуванні не простежується: частина лежала на південь від Острога, у межиріччі Вілії та Горині (Билчин, Білотин, Добрин), два поселення – на захід від волосного центру, між Горинню і Збитенкою (Кунин, Лючин), ще чотири – на східному пасмі, обмеженому володіннями погоринської шляхти, князів Корецьких і Заславських (Капустин, Кривин, Нетішин, Хотичин). Сьогодні землі Острозької волості входять до складу Рівненської та Хмельницької областей¹.

Щодо часу осадження перелічених сіл, відомо лише те, що рівно третина з них з'явилася внаслідок колонізації малозалюднених теренів Острожчини напередодні Люблінської унії – орієнтовно в середині XVI ст. (Добрин, Капустин, Хотичин). Решта, судячи зі збережених актів, існувала й давніше, однак самі ці акти не дають відповіді на питання, відколи. На їх підставі можна укласти лише перелік конкретних дат, якими марковані перші згадки поселень у писемних пам'ятках [9, с. 221, 228–231]. Було б надмірним спрощенням пов'язувати ці дати навіть із приблизним часом заснування сіл, які могли постати як за десятки років, так і за кілька століть до своєї першої фіксації в джерелах. Прояснити ситуацію здатні археологічні дослідження, однак на периферії розкопки проводяться рідко. Таким чином, питання про час і обставини появи більшості перелічених сіл, попри архаїчність імен, закарбованих у топонімах, залишається відкритим.

Обмежене коло опублікованих документальних свідчень про ранню колонізацію Острожчини істотно ускладнює дослідження місцевих ойконімів із суфіксом **-инь*, тож немає нічого дивного в тому, що укладаючи етимологічні словники, мовознавці зазвичай обмежуються реконструкцією імен осіб, причетних до розбудови перелічених сіл [4; 7; 10]. Натомість, як показує наведений нижче приклад, за умов розширення джерельної бази можемо обговорювати не лише ім'я, а й цілком конкретну історичну постать. У цій статті розглянемо назву села Лючин, що розташоване за 7 кілометрів на захід від Острога.

Відправною точкою в історії поселення вважається акт передачі Острожчини до рук Беати та Гальшки Острозьких. Звертаємо увагу на те, що в цьому документі, датованому 1542 роком, маєток фігурує під назвою Лютчин, а не Лючин [6, с. 19]. Це не описка. Майже в усіх актах XVI–XVII ст. всередині назви бачимо приголосну *t* або *d* [5, арк. 19; 6, с. 308; 11, арк. 429 зв.–430; 12, арк. 978 зв.; 13, арк. 322 зв.; 15, арк. 83; 16, арк. 1016; 17, арк. 609; 18, к. 1v.; 22, с. 39 та ін.]. Ярослав Пура припускає, що ойконім походить від давньоруського особового імені Лют – усіченого варіанта складеного антропоніму типу Лютобор та Лютомир [7, с. 42]. Однак проблема полягає в тому, що трансформація антропоніма в назву поселення дала би дещо інший результат – Лютів або Лютин. На нашу думку, в основі топоніма лежало інше, хоч і співзвучне ім'я. Пропонуємо звернути увагу на особу боярина Лютика Небогатого – луцького повітника, побіжно згаданого в кількох документах останньої третини XV століття. Проаналізуємо розпорошені свідчення про нього і спробуємо з'ясувати, чи не мав цей рицар зв'язку з Острожчиною та чи не був власником Лютчина.

Найдавніший з документів, у яких згадується Лютик, – це лист луцького старости Івана Ходкевича до великого литовського князя Казимира Ягайловича, датований 30 червня 1474 р. [1, с. 20; 21, р. 288]. Урядник повідомляв, що був присутній при тому, як монарший посланець оголошував волинським зем'янам наказ припинити спустошення Свинюської пущі на кордоні Луцького та Володимирського повітів. Серед свідків цієї сцени, що відбулася у Луцьку, староста назвав нареченого луцького єпископа Зиновія, кременецького намісника кн. Семена Збарзького і дев'ятеро волинських обивателів.

¹ Рівненський район Рівненської області: Кунин у Здовбицькій та Лючин в Острозькій територіальних громадах; Шепетівський район Хмельницької області: Билчин (нині Більчин) та Білотин в Ізяславській, Добрин у Плузненській, Кривин (нині Старий Кривин) та Нетішин у Нетішинській, Капустин (нині Пашуки) в Улашанівській та Хотичин (нині у складі с. Головлі) в Крулецькій територіальних громадах.

У кінці цього переліку бачимо ім'я Лютика, записаного поміж Волчком Хрінницьким та луцьким хорунжим Ломаном.

Наступна за хронологією згадка міститься в акті поділу маєтків померлого князя Солтана Збаразького між його близькими родичами – братом Семеном та племінником Михайлом [20, s. 70]. Оскільки йшлося про великі володіння, сторони не могли легко домовитися. Племінник небіжчика заявляв про якусь угоду щодо спадкових земель, яку його батько нібито уклав із Солтаном ще за життя. Розібратися у питанні монарх доручив спеціально скликаній комісії, члени якої 4 липня 1475 року з'їхалися до Луцька. Насамперед вони розглянули доказову базу, до якої апелював князь Михайло. Виявилось, що документ, який він свого часу пред'являв перед великим князем, був сфальшований. Довести це вдалося, опитавши свідків підробленої угоди, серед яких згадано «пана Лютика». Принагідно зазначимо, що ще одним свідком сфальшованого документа був Мишко Глуський – боярин, родове гніздо якого (село Глухи) – знаходилося під Острогом і лежало на відстані всього 5 км від Лютчина.

Третє джерело – лист, написаний 5 серпня 1478 року від імені холмського каштеляна Ванька Чжусича про результати поділу маєтків із його «братаничем» (небожем) Олехном Чжусою [14, арк. 162–162 зв.]. Документ включає імена 11 свідків, одним із яких був «пан Лютик Небогатий». Важливо підкреслити, що попри високу урядову позицію Ванька Чжусича на Холмщині і той факт, що документ оформлено у Львові, обоє учасників угоди походили з Волині, а їхні головні володіння лежали в регіоні Погорини – більш-менш у трикутнику Остріг – Рівне – Корець. Ця деталь має значення, адже свідками майнових угод, як правило, були особи, близькі до сторін домовленостей, зокрема, сусіди.

Остання прижиттєва згадка Лютика містить дату 6 березня 1488 р. Цього дня до книг канцелярії Великого князівства Литовського внесено запис про його винагородження за службу. В якості плати Лютик мав отримати з луцької митниці 7 ліктів «махальського» сукна [19, р. 73–74].

Важливі відомості про Лютика містяться в матеріалах майнового процесу між панами Жабокрицькими та Хрінницькими, які на початку XVI ст. сперечалися за право володіння селом Ярославичі та частками в Підлісцях і Городниці південніше Луцька. Весь зазначений комплекс колись посідав волинський зем'янин Дашко Малдаєвич – дід Федора, Івашка та Яцька Жабокрицьких і батько Маньки Дашківни, яку було видано заміж за Лютика. Манька отримала у посагу перелічені володіння, а згодом, не маючи дітей у шлюбі, спільно з чоловіком ухвалила рішення продати Ярославичі разом із присілками Немирі та його синаві Войні Хрінницьким. Маючи підтвердження цієї купівлі від великого князя Олександра, останні здобули перемогу в судовому спорі з Жабокрицькими, які також претендували на спадщину Дашка Малдаєвича. Відповідний вирок було винесено у господарському суді 4 червня 1511 року [8, ст. 671–672]. Згадка у матеріалах справи підтвердного привілею Олександра Ягеллончика, який правив у Великому князівстві Литовському у 1492–1506 роках, дозволяє припускати, що Лютик із Манькою жили ще як мінімум на початку 1490-х.

На жаль, у зібраному досі бракує багатьох базових біографічних відомостей про нашого героя. Нам невідомо, звідки Лютик походив і в якій родині побачив світ, з чого починалася його кар'єра, коли він одружився та куди переїхав разом із обраницею після того, як спільно з нею відписав підлуцькі маєтності Хрінницьким. Водночас окремі з проаналізованих документів опосередковано вказують на те, що рицар мав певні майнові, а можливо й родинні зв'язки з Погориною. Безперечних доказів на користь того, що Лютик перебував на службі в князів Острозьких і від їхнього імені осаджував поселення в околицях Острога, виявити не вдалося. Проте, з огляду на рідкісність цього антропоніма, повністю відкидати таку можливість не варто. Особове найменування Небогатого – Лютик (або в гіпокористичній формі Лютко²) – цілком могло стати основою для назви поселення Лютчин. У подальшому, внаслідок регулярного для живої мови фонетичного спрощення приголосної сполуки *-тч-*, назва Лютчин могла перейти у форму Лючин, під якою вона й закріпилася в пізнішій джерельній традиції.

Список використаних джерел і літератури:

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1907. Ч. 8. Т. 4. 772 с.

² Ім'я Лютко добре відоме мовознавцям і засвідчене в писемних джерелах руських земель Польської Корони [2, с. 76].

2. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ, 1988. 170 с.
3. Купчинська З. Стратиграфія архаїчної ойконімії України. Львів, 2016. 1275 с.
4. Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. Київ, 2014. 544 с.
5. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Інститут рукопису. Ф. 8. Спр. 230. 83 арк.
6. Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття. Упорядник В. Атаманенко. Київ: Острог; Нью Йорк, 2004. 383 с.
7. Пура Я. Край наш у назвах. Рівне, 2002. Ч. 4. 280 с.
8. Русская историческая библиотека. Петербург, 1903. Т. 20. VII, 50 с., 1566 ст., 258, IV с., ил.
9. Тесленко І.А. Острозька волость у 1565–1608 роках: формування території, структура землеволодіння та механізм управління : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2006. 252 с.
10. Торчинська Н.М., Торчинський М.М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький, 2008. 552 с.
11. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 25. Оп. 1. Спр. 69. 621 арк.
12. ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 74. 1364 арк.
13. ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 84. 807 арк.
14. ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 124. 1003 арк.
15. ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 215. 528 арк.
16. ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 340. 1229 арк.
17. ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. 909 арк.
18. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Skarbu Koronnego. Dział I. Sygnatura 31. 725 k.
19. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. Wyd. przez Z.L. Radziwińskiego, P. Skobielskiego i B. Gorczaka. Lwów, 1887. Т. 1. 234 s.
20. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491): Užrašymų knyga 4. Parengė Lina Anužytė. Vilnius, 2004. 285 p.
21. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546): Užrašymų knyga 25. Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. Vilnius, 1998. 460 p.
22. Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Warszawa, 1889. Т. 19. Wyd. A. Jabłonowski. 307 s.

References:

1. Demchuk M.O. Slovianski avtokhtonni osobovi vlasni imena v pobuti ukraintsiv XIV–XVII st. Kyiv, 1988. 170 s.
2. Kupchynska Z. Stratyhrafia arkhaichnoi oikonimii Ukrainy. Lviv, 2016. 1275 s.
3. Luchyk V.V. Etymolohichniy slovnyk toponimiv Ukrainy. Kyiv, 2014. 544 s.
4. Opysy Ostrozhchyny druhoi polovyny XVI – pershoi polovyny XVII stolittia. Uporiadnyk V. Atamanenko. Kyiv, Ostroh, Niu York, 2004. 383 s.
5. Pura Ya. Krai nash u nazvakh. Rivne, 2002. Ch. 4. 280 s.
6. Teslenko I.A. Ostrozka volost u 1565–1608 rokakh: formuvannia terytorii, struktura zemlevolodin ta mekhanizm upravlinnia : dys.... kand. ist. nauk: 07.00.01. Kyiv, 2006. 252 s.
7. Torchynska N.M., Torchynskyi M.M. Slovnyk vlasnykh heohrafichnykh nazv Khmelnytskoi oblasti. Khmelnytskyi, 2008. 552 s.